

Maria Gustavsdotter

Den gyllene hårnålen

En roman med en blandning
av sanning och lögn

HISTORISKA MEDIA

Historiska Media

Box 1206

221 05 Lund

info@historiskamedia.se

www.historiskamedia.se

© Maria Gustavsdotter och Historiska Media 2017

OMSLAG Emma Graves

OMSLAGSBILD Arcangel/Shutterstock

SÄTTNING Frederic Täckström/Stilbildarna i Mölle

TRYCK ScandBook AB, Falun 2017

TRYCKNING I 2 3 4 5 6 7 8 9

ISBN 978-91-7545-409-2

DEL ETT
KUNG GÖSTA

Valspråk: *All makt är av Gud*

År 1523 valdes Gustav Eriksson av ätten Vasa till kung över Sverige. År 1544 blev Sverige ett arvrrike, där konungens äldste son ärvde titeln. Då var kung Gustavs äldste son Erik sju år gammal. Eriks mor var Katarina av Sachsen-Lauenburg. Hon avled då Erik var två år gammal.

Den kungliga familjen flyttade runt mellan de kungliga slotten, men trivdes bäst på Gripsholm. Där levde de ett liv som på många sätt liknade andra adelsfamiljers. På Gripsholm hade de lantbruk med kor, oxar och hästar. I fruktträdgården och kålgården odlades frukt och grönsaker.

År 1550, då denna berättelse tar sin början, består den kungliga familjen av kungen själv, hans son Erik, kungens andra hustru Margareta Leijonhufvud och deras gemensamma barn: Johan, Katarina, Cecilia, Magnus, Anna, Sofia och Elisabet. Till deras tjänst står ett antal hovdamer, barnens ammor och sköterskor, drabanter och pigor.

Gripsholms slott vårvintern år 1550

KAPITEL I

Jag minns inget av min köttslige far trots att vi levde i samma hus i tre år innan han dog. Jag kan inte erinra mig att jag suttit på hans knä, att jag låtit mina barnafingrar dra honom i skägget eller att jag hört honom vare sig skratta åt mig eller banna mig. Visst finns det män i mina minnesbilder, men de är alla andra män. Min morfar, mina båda morbröder och de andra männen på gården där jag växte upp. De män som omgav oss, då min mor flyttat hem till sin far.

Men min mor minns jag väl. Jag kommer ihåg hur hennes röst lät, både då hon sjöng eller tröstade mig och då hon förmanade mig.

Och jag kan än i dag, trots att så lång tid har gått, minnas hur hon grep min hand då jag kommit nerför landgången utanför Gripsholms borg. Hennes handflata låg kall mot min lika kalla. Marken tycktes röra sig under mina fötter och jag kände mig yr. Långsamt lyfte jag blicken och hissade då jag såg borgens vägg resa sig framför mig, hög som ett berg. Tre rader av fönster, två rader av skottgluggar och så ett skyttevärn på det buktande tornet. Synen var så överväldigande att jag vände mig om och såg ut över vattnet trots att det nyss syns mig ännu större och mer skrämmande. En man förtöjde slupen vi kommit med, mor och jag, och två andra bar iland den koffert min mor packat åt mig. Där låg mina båda klänningar, mina särkar och min bönbok. Bakom dem låg vattnet

vi rest över, grått vatten med gråa flak av rutten våris. Jag hade kurat ihop mig på bänken med min nya varma kappa omkring mig och ändå frusit.

”Märta!” sa mor och drog lite i min hand.

Jag såg på henne. Hon log, men bara med munnen.

”Seså”, sa hon och började gå.

Jag höll henne hårt i handen, men följde efter ganska motvilligt. Hon hade talat med mig om detta att jag skulle fostras i ett annat hus, med en annan kvinna. Mor hade sagt välgörare, vänlig, generös och omtänksam. Hon hade talat om min börd, att jag skulle få det jag hade rätt till, men allt detta hade klingat lika svårförståeligt som morfars böner på latin. Jag visste vad han tyckte att jag förtjänade och det var som regel aga och hårda ord, men jag trodde inte mor menade samma sak.

Jag hade givit mig ut på resan med viss förväntan, glad över min nya kappa och en egen kappsäck, även om den inte var mer än halvfull. Men resan som gjort mig illamående hade berövat mig mitt mod och min glädje, och den höga röda tegelstensmuren framför gjorde mig betryckt.

”Mor”, sa jag lågt. Sedan teg jag, svalde orden om att få åka hem. Mor eller om det var min styvfar tillsammans med morfars, de hade beslutat detta, det begrep jag. Och då hade jag inget att säga.

Alltså höll jag henne bara hårt i handen medan vi gick in genom porten som vaktades av två män med hillebarder.

Så kom vi ut på borggården. Jag önskade att vi kunnat stanna till, jag hade velat betrakta de röda väggarna, loftgången som löpte längs ena sidan och karnapen som hängde ut från väggen och hade fönster på tre sidor. Men på ena väggen öppnades en dörr, inte större än den som ledde till vår kålgård hemma. Där stod en kvinna och redan på långt håll kunde jag se att hon neg. Då mor och jag kom närmare, såg jag att kvin-

nan log ett varmt leende som fick hennes tinningar att rynkas och tänderna att blottas.

”Så detta är jungfru Märta”, sa hon och betraktade mig noga, innan hon åter neg och hälsade på min mor.

”Hennes älskvärda höghet väntar”, sa hon och mor ursäktade sig med att männen tvingats ro motströms första delen av resan.

Kvinnan nickade och började gå före oss uppför trappan, genom en hall med träpaneler och stannade sedan framför en dörr. Där hejdade hon sig. Mor vände sig mot mig och log sitt stela leende. Hennes händer for över mitt hår, som hon lade till rätta över axlarna och ryggen. Hon skakade ut min kjol och slätade till den smala spetsen på min krage.

”Var nu en duktig flicka”, sa hon och rösten darrade. ”Lydig, from och tacksam. Glöm inte att tacka var dag.”

Jag nickade och viskade att jag lovade. Och sedan knackade kvinnan på dörren och öppnade den. Mor satte sin hand mot min axel och sköt mig över tröskeln.

De var så många. Det var min första tanke. Att de var så många och att alla såg på mig. Deras blickar brände inte, de stack inte, men jag kände ändå hur jag blev mätt och vägd. Själv vågade jag inte se tillbaka utan höll ögonen på golvet som var strött med säv, inte enris som hemma. Min mor höll kvar sin hand på min axel och föste mig fram mot en kvinna som stod i rummets mitt. Hon höll ena handen på en stol som jag förstod att hon nyss rest sig från. Klänningen var av mörkt grått ylle, inte bättre än min mors, men spetsarna som stack ut ur halsringningen och täckte hennes handlovar var skira och handen som hon höll ut mot mig var prydd av tunga ringar.

På stolens ryggstöd satt en varelse som liknade en hund, men hade händer som ett barn. Djuret höll en torkad aprikos

i handen och gnagde på den med vassa tänder. Jag hade hört talas om apor, men aldrig sett någon.

”Ers älskvärda höghet”, sa mor med rösten hes av spänning.

”Kära fränka”, svarade kvinnan, och log då både min mor och jag neg.

Jag kunde känna av min mors hand att jag inte neg djupt nog, så jag böjde knän och nacke ytterligare något, medan jag betraktade min alltför korta kjol, som bredde ut sig framför mina fötter. När jag rätade på knäna lät jag min blick dröja på kvinnans halssmycke. En guldkedja med ett G i guld och en röd och en grön sten. Bokstaven svängde fram och tillbaka två tum från hennes midja.

”Så detta är Märta”, sa kvinnan. Hon tog några steg och lyfte sedan upp mitt ansikte med ett grepp under hakan.

Jag blinkade lite, men höll sedan ögonen på hennes. Ingen sa något, jag kände mitt eget hjärta slå i tystnaden.

”Hon liknar sin far”, sa kvinnan och det hade jag hört förr.

”Ja”, sa min mor stolt. ”Hon liknar sin far. Och han har aldrig sagt annat.”

”Hon får det bra här”, sa kvinnan.

”Jag är så tacksam”, började mor och nu hörde jag att gråten låg på lur i rösten.

Kvinnan hostade till, samma slags varnande ljud som mor ibland använde för att tysta mig. Sedan satte hon sig och en rörelse gick genom rummet då alla de andra damerna också satte sig ner. Min mor stod kvar och jag kände hennes hand mot mitt hår.

”Hon är tio år”, sa mor. ”Som fröken Cecilia.”

”Jag vet”, blev svaret.

Jag såg på kvinnan vid bordet och lät sedan blicken glida förbi henne, bort mot några barn som stod stilla, nästan som om de lekte statyer. Två var pojkar och fyra var flickor, någ-

ra ungefär så gamla som jag, den yngsta ännu så liten att hon hade fallvalk. Den längste pojken såg från mig till en bit tyg han hade i handen. Jag kunde se på håret vid hans tinningar att han nyss haft det bundet runt huvudet. Så talade en av flickorna.

”Jungfru Märta”, sa hon och log så att kinderna fick gropar. ”Kom och lek med oss, söta Märta.”

Hon kom emot mig och drog mig i handen. I en hast fick mor av mig kappan. Pojken som hållit i tygtrasan knöt den åter över sina ögon och sedan började vi leka blindbock. Leiken kunde jag väl och visste att det gällde att hålla sig undan. Men jag var så upptagen av att se mig omkring i rummet, med fyra fönster på ena väggen, vart och ett lika högt som min arm var lång och nästan lika brett. I varje fönstersmyg satt kvinnor på var sin dyna och sydde medan de i smyg granskade min mor, på samma sätt som jag också försökte hålla ögonen även på henne. Hon hade vänt mig ryggen och stod kvar framför kvinnan hon kallat ers älskvärda höghet. De samtalade och jag förstod att de talade om mig med så låg röst att jag inte skulle höra vad som sades.

På så sätt blev jag ett lätt byte för pojken som jag hörde hette Erik. Han skrattade, alls inte ovänligt, medan han knöt tygtrasan över mina ögon och sedan snurrade mig runt, runt tills jag tappade balansen och vacklade. Så hörde jag de andras fniss och fötter mot säv och trägolv. Jag stod stilla och försökte lyssna så som jag lärt mig, men kände inte igen någons röst då de lockade på mig. Långsamt, försiktigt började jag röra mig med utsträckta händer men även om jag hörde både kjolar som svepte och klackar som trampade var mitt jagande förgäves. Jag vet inte hur länge jag gick där, runt och fram och tillbaka. Jag törnade emot bordet som jag sett stod mitt i rummet, jag snubblade över en kvinna som omilt vände mig

om medan hon sa att hon inte var med i leken. Jag hörde röster och en dörr som slog igen och ändå fortsatte jag söka efter mina nya lekkamrater.

När jag till sist fick tag i en klänningsärm insåg jag med skam att dess ägare med vett och vilja ställt sig i min väg. Hon lossade på tygtrasan som var fuktig av mina tårar och sa:

”Du fick mig, söta Märta.”

Jag såg på hennes leende, smilgruparna och hyn som var utan vank, de blå ögonen och håret som lockade sig runt tinningarna. Hon böjde sig fram och kysste mig på kinden och drog snabbt sina fingrar under mitt ena öga. Det andra torkade jag själv medan jag besvarade hennes leende, mer av vana än uppriktighet. Sedan vände jag på huvudet och såg bort mot kvinnan som min mor kallat ers älskvärda höghet. Hon satt ner och höll en bit broderad sammet i händerna medan hon iakttog mig.

”Mor!” sa jag.

Ingen svarade och då jag vände mig om i rummet såg jag att mor inte var där. Jag rusade fram till ett av fönstren och ställde mig på tå för att kunna se ut.

Det var då jag såg att rummets alla fönster vette in mot borggården.

KAPITEL 2

Det måste ha funnits brev. Skenbart ödmjukt formulerade krav från min mors sida och välvilligt tillmötesgående svar från drottningen. I dessa brev antydde säkert mitt ursprung, kanske min fars namn och härkomst. Jag kan inte tänka mig att min mor någonsin berättade om tunnslitna skosulor och klänningar skarvade i både liv och fäll. Hon skrev nog aldrig ett ord om de snubbor min morfar gav henne och mig. Men i breven lät hon måhända sin förtvivlan och oro anas, mest som en doft lika omisskännlig som lukten från det gamla bläck hon troligen tvingades använda.

Om detta visste jag intet. Dessa brev har jag aldrig sett, aldrig hört nämnas. Jag anade dem då jag var flicka och nu då jag är en gammal kvinna och känner till så mycket mer om livet förstår jag att de måste ha funnits. Inte vet jag hur de överlämnades, inte kan jag ens ana vilka som försvann, brändes eller lämnades obesvarade. Men jag vet att jag inte kunde ha kommit till fröknarnas sovkammare som deras lekkamrat och kammartärna om inte drottningen hållit sin hand över mig och erkänt min existens.

Mor hade förmanat mig.

”Var tacksam”, hade hon uppmanat mig under båtfärden mellan vårt hem och borgen.

Så jag neg och tackade för den rikliga maten och de nya klänningarna och skorna som inte klämde över tårna. Jag stod

stilla då kammartärnan kammade mig trots att hon luggades och jag rätade lydigt på ryggen då hon snörde min korsett. Jag nämnde aldrig min mor, rädd att brista i gråt vid tanken på hennes mjuka händer mot mitt hår. Jag sparade mina tårar till natten. I mörkret lät jag dem rinna fritt och vaknade med röda ögon och huvudvärk.

Jag trodde att ingen hörde mig. Att ingen uppfattade min skamliga hemlängtan och sorg. Ingen mer än min mor hade tidigare märkt mina tårar eller brytt sig om att trösta mig, vare sig det gällde besvikelser eller skrubbade knän. Om natten kände jag mig inte mer övergiven eller sorgsen än om dagen, tvärtom, jag grät i mörkret med kammartärnan bredvid mig i sängen. Hon snarkade lätt, medan jag kurade ihop mig under ryan och linnelakanet. Jag brukade vända henne ryggen och sedan låta tårarna sippra ner under mina slutna ögonlock för att landa på kuddvarets glättade linne. Jag höll munnen öppen för att ingen skulle höra att jag snörvlade.

Då kunde jag se ut över golvet bort mot eldstaden där fröken Cecilias amma makat ihop glöden. Jag lärde mig att då de sista små flammorna dött bort, sov också hon på bänken vid fönstret, där hon förväntades sitta och hålla vakt över de kungliga barnen.

Jag hade grätit mig till sömns på detta sätt i fyra nätter och såg nu för femte gången hur brasan förvandlades till glöd, då jag ryckte till av en rörelse borta från fröknarnas säng. Jag hörde ryan försiktigt makas åt sidan, så som då man ska upp ur sängen under natten och vill behålla sängvärmen. Så satte någon sina strumpklädda fötter i golvet med en duns, helt svag, men ändå hörbar för den som lyssnade. Jag höll nästan andan, rädd att vem det nu var skulle förstå att jag låg och grät.

Så hörde jag hur någon tassade över det sävströdda golvet fram till min och kammartärnans bädd. Jag öppnade ögonen

och kände igen Cecilia, som stod framför sängen. Hon sa inget, vek bara ner min rya och steg upp i sängen där hon lade sig vid min sida med sitt ansikte mot mig. Hon strök mig över min tårvåta, snoriga kind och viskade:

”Gråt inte. Jag ska trösta dig.”

Och med hennes andedräkt svepande över mina heta ögonlock somnade jag och sov lika gott som jag gjort vid min moders sida.

Morgonen därpå kändes allt lite bättre. Visserligen var jag stel av att ha legat stilla mellan kammartärnan och fröken Cecilia, men mina ögon värkte inte. Ännu bättre kändes det då fröken Cecilia föste undan kammartärnans händer och förklarade att jag skulle klä henne denna morgon och i fortsättningen. Kammartärnan tvekade inte utan neg och log och vände sig mot Katarina.

När jag knutit Cecilias ärmar i vackra rosetter och puffat ut särkens tyg i mellanrummet, kammade jag hennes hår, som var så likt mitt, ljust och lockigt, men ändå tunnare. Så såg jag på henne och log. Hon var så täck, den sötaste flicka jag kunde tänka mig. Då såg jag ännu inte likheten mellan oss, anade inte för ett ögonblick varför den fanns.

Cecilia log tillbaka.

”Söta Märta”, sa hon och tog kammen ur min hand.

”Vänd dig om”, sa hon och jag lydde. När jag kände kammen reda ut mitt hår, på samma sätt som mor alltid gjort, slöt jag ögonen och lät mig för ett kort ögonblick bäras bort på minnen. Länk för länk lyfte fröken Cecilia upp håret och kammade ut det.

Sedan hjälpte hon mig med mina kläder, knöt mitt livstycke, höll ut kjolen så den var lätt att stiga i och knöt slutligen mina armband lika omsorgsfullt som jag knutit hennes. Så log hon och kysste mig innan hon tog min hand.